

ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ КРАДІЖОК АВТОТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ

Корнієнко М. В.

У науковій статті досліджено деякі спірні аспекти криміналістичної характеристики крадіжок автотранспортних засобів, а саме розглянуті питання співвідношення між собою поняття “незаконне заволодіння” та поняття “крадіжка” автотранспортного засобу в діючому кримінальному законодавстві України. Також розглянуто який обов’язковий аналіз потребує криміналістична характеристика крадіжок автотранспортних засобів.

Крадіжки автотранспортних засобів становлять значну суспільну небезпеку і тому ця категорія злочинних проявів потребує розроблення додаткових, сучасних засобів протидії, вироблення оптимальних шляхів розкриття та розслідування. Для даного виду злочинів характерна розгалужена система способів учинення та приховування, створення організованих злочинних об’єднань. В зв’язку з чим важливим завданням

є підвищення професійної майстерності працівників правоохоронних органів які займаються виявленням і розслідуванням даної категорії злочинів.

Ключові слова: автотранспортний засіб, особа злочинця, криміналістична характеристика, предмет посягання, незаконне заволодіння автотранспортом, крадіжка, злочин.

В научной статье исследованы некоторые спорные аспекты криминалистической характеристики краж автотранспортных средств, а именно рассмотрены вопросы соотношения между собой понятия “незаконное завладение” и понятие “кража” автотранспортного средства в действующем уголовном законодательстве Украины. Также рассмотрен какой обязательный анализ требует криминалистическая характеристика краж автотран-

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ
ПРАВНИЧИЙ ЧАСОПИС**

спортивных средств.

Кражи автотранспортных средств составляют значительную общественную опасность и поэтому эта категория преступных проявлений требует разработки дополнительных, современных средств противодействия, разработки оптимальных путей раскрытия и расследования. Для данного вида преступлений характерна разветвленная система способов совершения и сокрытия, создания организованных преступных объединений. В связи с чем важной задачей является повышение профессионального мастерства сотрудников правоохранительных органов занимающихся выявлением и расследованием данной категории преступлений.

Ключевые слова: автотранспортное средство, личность преступника, криминалистическая характеристика, предмет посягательства, незаконное завладение автотранспортом, кража, преступление.

In the scientific article explores some controversial aspects of criminological characteristics of thefts of vehicles, such as the questions of the relation between a concept of "misappropriation" and the term "theft" of the vehicle in the current criminal law of Ukraine. Also the needs analysis is required criminological characteristics of thefts of vehicles.

Thefts of vehicles danger to society and therefore this category of criminal offenses requires the development of additional, modern means of combat, making optimal ways of disclosing and investigation. For this type of crime characterized by an extensive system of taking and hiding methods, creation of organized criminal groups. Due to the more important task is to improve the professional skills of law enforcement officers who are engaged in detecting and investigating crimes of this category.

Keywords: vehicle, person criminal, criminological characteristics, the subject of attack, Hijacking, theft, crime.

Останнім часом наше суспільство на шляху євроінтеграційних перетворень зазнає достатньо значних змін в соціально-економічній, політичній та правових сферах життя. Відповідно виникає необхідність в частковому удосконаленні чинного законодавства та додаткової криміналістичної характеристики окремих видів злочинних проявів. Кримінальний кодекс України неодноразово доповнювали, виключаючи чи змінюючи діючі норми, але незважаючи на те, теоретичні та практичні проблеми кваліфікації (кримінальної відповідальності) за незаконне заволодіння транспортним засобом (ст. 289 КК України) залишаються. Також питання формування криміналістичної характеристики незаконного заволодіння транспортним засобом, потребують відповідного наукового аналізу, зокрема, щодо їх співвідношення з предметом доказування.

Дослідженню найбільш спірних проблем цієї теми присвятили свої роботи такі вчені, як В. Д. Берназ, Р. І. Благута, О. М. Васильєва, В. К. Весельський, І. О. Возгрін, А. Ф. Волобуєва, В. І. Галаган, І. Ф. Герасимов, В. Г. Гончаренко, В. А. Журавль, О. Н. Колесниченко, В. П. Колмаков, В. О. Коновалова, В. С. Кузьмичов, В. Г. Лукашевич, Є. Д. Лук'янчикова, М. В. Салтевський та ін.

Мета дослідження є висвітлення дискусійних питань криміналістичної характеристики злочинів пов'язаних з крадіжками автотранспортних засобів, а саме спів-

відношення понять "незаконне заволодіння" та "крадіжка" автотранспортного засобу між собою в чинному кримінальному законодавстві України та у встановленні якого обов'язкового аналізу потребує криміналістична характеристика крадіжок автотранспортних засобів.

Криміналістична характеристика крадіжок автотранспортних засобів в процесі розслідування кримінальних правопорушень відіграє важливу роль. Під криміналістичною характеристикою злочинів С. П. Мітричев розуміє особливості певного виду злочинів, що виявляється у способі його вчинення, характерних слідах, які залишаються на місці злочину, злочинних зв'язках, професійних і злочинних навичках злочинців [8, с. 28].

М. О. Селіванов розглядає криміналістичну характеристику як суму інформації про розслідуваний злочин, що має криміналістичне значення [12, с. 57]. Вищевказані науковці залишили без уваги прикладні дослідження та узагальнення кримінальних проваджень щодо окремої категорії злочинів і тільки вони можуть показати реальну картину розслідування та надати відповідь, які саме елементи можна вважати найбільш типовими при розслідуванні певного виду кримінального діяння.

Розглядаючи загальне поняття П. М. Кубрак зробив висновок, що криміналістична характеристика в її загальному розумінні являє собою антологію методики розслідування, на базі якої можуть бути побудовані гносеологічні концепції й моделі встановлення істини у кримінальній справі. Саме ж виокремлення елементів криміналістичної характеристики, на думку науковця, не повинно бути свавільним, оскільки воно підпорядковується низці закономірностей [7, с. 214].

У зв'язку з тим, що розгляд криміналістичної характеристики крадіжок автотранспортних засобів передбачає застосування системного підходу, найбільш вдалим є погляд на те, що криміналістична характеристика має представляти систему криміналістично значущих ознак, пов'язаних між собою, що несуть в собі інформацію про спосіб злочину, обстановку, особу злочинця і потерпілого, механізм утворення слідів та дозволяють формувати відповідні криміналістичні версії.

Важливим питанням, що потребує вирішення є внутрішнє наповнення елементного складу криміналістичної характеристики, так О. Н. Колесниченко та В. О. Коновалова суттєвими елементами, що відбивають зміст криміналістичної характеристики злочинів вважають: спосіб злочину, місце та обстановку, час учинення, знаряддя та засоби, предмет посягання, особу потерпілого, особу злочинця, сліди злочину [4]. Ґрунтуючись на вищевказаному можна сформулювати, ідеальну сукупність елементів, що несуть у собі інформацію про всі злочини в них включається предмет злочинного посягання, обстановка вчиненого злочину, спосіб учинення, особа злочинця, особа потерпілого та типові сліди злочину.

Наприклад В. Зарубей, даючи характеристику крадіжок, учинених іноземцями, до її елементів відносить: спосіб учинення злочину, слідові картини злочину, особу іноземного злочинця, особу потерпілого, предмет злочинного посягання [1, с. 88]. Доцільно притримуватись позиції тих науковців, які вважають, що криміналістичній характеристиці крадіжок притаманні такі елементи як: предмет злочинного посягання, способи крадіжок (підготовки, вчинення, приховування), обстановка злочину, час та місце крадіжки, особа злочинця, особа потерпілого, типові сліди.

У зв'язку з чим систематизація існуючих розрізнених

позицій щодо криміналістичної характеристики крадіжок автотранспортних засобів є необхідною для проведення ефективного розслідування цих кримінальних проваджень.

Існують у кримінальному законодавстві деякі проблемні питання пов'язані з термінологічною невизначеністю, так деякі норми КК України передбачають відповідальність за вчинення крадіжки (ст. 185 КК України), за міркуванням окремих науковців, більш спеціальні, стосуються відповідальності за незаконне заволодіння автотранспортним засобом (ст. 289 КК України). Об'єктом незаконного заволодіння автотранспортним засобом виступає не власність, а безпека руху та експлуатації автотранспортного засобу. Незаконне заволодіння автотранспортним засобом являє собою більш загальний склад злочину, який не уніфікує мети та способу його вчинення на відміну від крадіжки. За допомогою цієї норми охороняються відносини у сфері безпеки дорожнього руху. Проблемами розмежування об'єктів "незаконного заволодіння автотранспортом" та його "крадіжки" займаються ряд провідних науковців.

Частина науковців вважає, що незаконне заволодіння автотранспортним засобом має один безпосередній об'єкт, але детермінують вплив на цей об'єкт різних суспільних відносин, починаючи від безпеки експлуатації транспорту і закінчуючи безпекою життя, здоров'я людей та особистої власності. Залишається дискусійним питання відносно об'єкту злочину, що є основним - безпека руху чи право власності. Це питання досліджував Ю. Іванов, який вказує, що безпосереднім об'єктом угону автотранспортних засобів слід визнати не суспільну безпеку, а державну, колективну або приватну власність, оскільки угон не завжди пов'язаний з завданням шкоди суспільній безпеці, однак завжди порушує права власника автотранспортного засобу на користування і розпорядження майном. При цьому, під угоном у даному випадку автор має на увазі незаконне заволодіння автотранспортним засобом [3, с. 83]. Але ж, більш доцільним було б вважати що угон це спосіб здійснення крадіжки.

Крім того, надання законодавцем такому об'єкту, як безпека дорожнього руху, вирішального значення, ставить під сумнів фахівцями з кримінального права. Так М. Й. Коржанський взагалі вважає, що неправильно відносити злочин, передбачений ст. 289 КК України до числа "транспортних" [5]. Особа внаслідок злочину позбавляється належного їй майна (автотранспорту) і тому мають застосовуватись криміналістичні прийоми і засоби, вироблені для розслідування злочинів проти власності.

Існує необхідність в розгляді понять "крадіжка" та "незаконне заволодіння майном", які співвідносяться між собою як загальне та особливе. У Постанові Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 14 "Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті" зазначено, що незаконне заволодіння автотранспортним засобом слід розуміти як умисне, протиправне вилучення його з будь-якою метою у власника, або законного користувача всупереч їх волі (з місця стоянки чи під час руху) шляхом запуску двигуна, буксирування, завантажування на інший транспортний засіб, примусового відсторонення зазначених осіб від керування, примушування їх до

початку чи продовження руху тощо. Таке заволодіння може бути вчинено таємно або відкрито, шляхом обману чи зловживання довірою, із застосуванням насильства або погроз [11].

В зв'язку з чим, щодо незаконного заволодіння автотранспортом можна вести мову про його крадіжку як одну із форм незаконного заволодіння. У межах криміналістичної методики крадіжка автотранспортних засобів розглядається не як різновид злочину, а як форма незаконного заволодіння автотранспортом, якій притаманні всі ознаки злочину, передбаченого ст. 185 КК України. Крадіжки у межах незаконного заволодіння автотранспортом, можуть вчинятись двома способами - шляхом викрадення або шляхом угону.

Деякі вчені застосовують більш звужений підхід до зазначених кримінально-правових явищ, розглядаючи угон, як спосіб здійснення викрадення [10, с. 50]. Сучасний розвиток суспільних відносин потребує більшої уваги до охорони основного об'єкта незаконного заволодіння автотранспортним засобом, що позначилося на розвитку кримінального законодавства у цьому напрямку, тому на сьогодні вести мову можливо про крадіжку автотранспортних засобів як форми незаконного заволодіння останнім. І тому особливого значення набуває встановлення способу крадіжки автотранспортних засобів, бо останній вважається одним із найбільш легко встановлюваних елементів, що дозволяє з'ясувати у подальшому його взаємозв'язки з іншими елементами криміналістичної характеристики.

На дослідження способу вчинення крадіжки вказує кримінально-процесуальний закон, визначивши останній як обставину, що встановлюється при доказуванні події злочину.

Розробками способів учинення злочинів займався Г. Г. Зуйков, включивши до нього систему дій щодо підготовки, вчинення та приховування злочину, детерміновану умовами зовнішнього середовища та психофізичними якостями особи, пов'язану з вибіркоким використанням відповідних засобів, місця та часу [2, с. 16].

Аналіз способів учинення крадіжок автотранспортних засобів передбачає застосування комплексного підходу, що в першу чергу стосується проблем елементного складу криміналістичної характеристики. Визначальною при характеристиці способів учинення крадіжок автотранспортних засобів та встановленні криміналістичні значущі ознаки способів крадіжок є їх загальна класифікація за стадіями злочинної діяльності. Зокрема, деякі вчені до такої класифікації способів відносять готування до злочинного діяння, його вчинення і приховування, зазначивши, що існують злочини, які можуть відбуватися без попереднього готування або не мають на меті подальше приховування події або слідів [9, с. 183]. Зокрема, способами вчинення крадіжок автотранспортних засобів можуть виступати викрадення та угон. У той же час, саме такому різновиду злочинів, як крадіжки автотранспортних засобів, притаманна повноструктурність способу, де можливо виокремити способи готування, вчинення та приховування крадіжки.

Готування до вчинення крадіжок автотранспортних засобів полягає у підшукуванні або пристосуванні засобів, знарядь, механізмів, підшукуванні співучасників або змові на вчинення крадіжки, усуненні перешкод, а також іншому умисному створенні умов для таємного викрадення. Застосовуючи окремий механізм підготовки до крадіжки, злочинець залишає типові сліди, які

дають узагальнюючу характеристику особи, що вчиняє злочин, обставин учинення злочину тощо. Специфіка вчинення крадіжки автотранспортних засобів полягає у необхідності підготовки до неї. У будь-якому випадку злочинець усвідомлює наявність перешкод, що можуть стати йому на заваді.

Сукупність способів, що застосовує злочинець для підготовки до крадіжки, може бути класифіковано залежно від об'єктивних чинників на дві групи. До першої групи слід віднести систему способів підготовки, притаманну для вчинення крадіжок автотранспортних засобів, які залишаються без нагляду власника на відкритому просторі - вулицях, місцях паркування, зупинках тощо.

Специфіка злочинного умислу передбачає те, що способи підготовки до вчинення такої крадіжки детермінують: необхідність відімкнути (відкрити) автотранспортний засіб, щоб потрапити до його салону, вирішення проблеми заведення двигуна, підготовку місця зберігання автотранспортного засобу або визначення місця його доставки та передачі. В окремих випадках характер способу підготовки до вчинення злочину може змінюватися. Зокрема, застосування для вчинення крадіжки автотранспортних засобів іншого транспортного засобу, передбачає вчинення різних підготовчих дій. Для такого варіанту поведінки характерно підшукування іншого транспортного засобу за допомогою якого буде вчинено крадіжку, його пристосування, обладнання необхідними інструментами для завантаження автотранспортного засобу та його транспортування.

До другої групи відносяться більш складні способи, що застосовуються злочинцями для викрадення автотранспортних засобів із "закритих" або "з обмеженим доступом" місць зберігання. До таких місць варто віднести підвір'я оселі, гаражі, будинкові паркінги, які охороняються та автостоянки, місця надання технічних послуг (майстерні) тощо.

Дослідження свідчать, що крадіжки автотранспортних засобів відбуваються без застосування спеціальних засобів, але це не означає, що вони відбуваються взагалі без використання відповідних знарядь. При цьому О. Н. Колесниченко та В. О. Коновалової зазначають, що спосіб злочину характеризують не засоби та інструменти злочину, а дії, пов'язані з їх пошуком, пристосуванням та використанням [4, с. 38].

При підготуванні до вчинення крадіжок автотранспортних засобів злочинці підшукують спільників, які володіють певними професійними навичками, досвідом, мають інформацію про автотранспортний засіб, його власника, або необхідні зв'язки щодо подальшого його приховування та реалізації. Крім того, виконуються дії щодо вибору об'єкта злочинного посягання, аналізуються варіанти та реалізується план учинення злочину.

Слід виокремити різновиди способів учинення злочину, до яких, на наш погляд, відносяться: угон автотранспортного засобу; транспортування автотранспортного засобу без керування ним.

Окрему групу становлять способи приховування крадіжок автотранспортних засобів. Їх різновиди залежать від мети вчиненого діяння: подальший продаж, розукomплектування, вчинення певного злочину за допомогою автотранспортного засобу тощо.

До першої групи способів приховування належать перефарбування автотранспортних засобів, змінення номерних знаків та маркувальних позначок на окремих частинах автотранспортного засобу. Злочинець може

знищувати окремі сліди злочину (оригінальні номерні знаки, колісні шини або окремі зовнішні ознаки, що можуть дозволити ідентифікувати автотранспортний засіб). Способи приховування злочину суттєво будуть залежати від професійних навичок та умінь особи злочинця. До другої групи способів належить виготовлення документів, що посвідчують право на керування ним. При чому, останнє може здійснюватися паралельно із зміненням зовнішнього вигляду автотранспортного засобу чи маркування його окремих частин.

За ознакою застосування засобів та інструментів, на наш погляд, способи вчинення крадіжки можуть бути такі, що відбуваються із використанням останніх та без таких. За рівнем кваліфікації злочинця, можна виокремити кваліфіковані та прості способи. Кваліфіковані способи завжди пов'язані зі злочинними навичками особи, що вчиняє крадіжку [6, с. 571]. Значущим критерієм класифікації способів учинення крадіжок автотранспортних засобів є ознака професійної діяльності злочинця. Останні вчиняються, зазвичай, без пошкодження автотранспортного засобу чи приміщення для його зберігання, що зменшує обсяг слідів та ускладнює розкриття злочину.

Зробимо висновок, що на підставі чинного кримінального законодавства України визначено, що в структурі незаконного заволодіння автотранспортними засобами необхідно розглядати крадіжки. Поняття "незаконне заволодіння" та "крадіжка" автотранспортного засобу співвідносяться між собою як загальне та окреме. Підсумуємо, що криміналістична характеристика крадіжок автотранспортних засобів передбачає аналіз по-перше способу її учинення, по-друге обстановки злочину, по-третє типових слідів крадіжки, по-четверте місця та часу вчинення крадіжок автотранспортних засобів, по-п'яте предмету крадіжки, по-шосте особи злочинця, по-сьоме особа потерпілого.

Література

1. Зарубей, В. Криміналістична характеристика злочинів: поняття, зміст, значення для розслідування / В. Зарубей // *Право України*. - 2007. - № 9. - С. 86-89.
2. Зуйков, Г. Г. Криминалистическое учение о способе совершения преступления / Г. Г. Зуйков // *Социалистическая законность*. - 1971. - № 11. - С. 14-19.
3. Иванов, Ю. Місце угону у кримінальному законодавстві на сучасному етапі / Ю. Иванов // *Право України*. - 1998. - № 5. - С. 81-84.
4. Колесниченко, А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений: учеб. пособие / А. Н. Колесниченко, В. Е. Коновалова. - Х. : Харьк. юрид. ин-т, 1985. - 92 с.
5. Коржанський, М. Й. Кваліфікація злочинів проти особи та власності / М. Й. Коржанський. - К. : Юрінком Інтер, 1996. - 143 с.
6. Криміналістика: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / В. Ю. Шепітько [та ін.]; за ред. В. Ю. Шепітька - 3-тє вид., переробл. і доп. - К. : Ін Юре, 2004. - 736 с.
7. Кубрак, П. М. Криміналістична характеристика злочинів: види і значення в окремих методиках розслідування / П. М. Кубрак // *Науковий вісник Української академії внутрішніх справ*. - 1996. - № 2. - С. 205-215.
8. Митричев, С. П. Методика расследования отдельных видов преступлений / С. П. Митричев // *Криминалистика и судебная экспертиза: республиканский межведомственный сборник научных и научно-методических*

работ. - Вып. 10. - К. : Вища шк., 1973. - 416 с.

9. Настільна книга слідчого: науково-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов [та ін.]. - 2-ге вид., перероб. і доп. - К. : Ін. Юре, 2008. - 728 с.

10. Пантелеев, В. П. Угон автотранспортних средств (Уголовно-правовые и криминологические вопросы): учеб. пособие / В. П. Пантелеев. - Караганда : Изд-во обкома Компартии Казахстана, 1982. - 75 с.

11. Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня

2005 року № 14; за станом від 19 грудня 2008 р. // Вісник Верховного Суду України. - 2006. - № 1.

12. Селиванов, Н. А. Криминалистические характеристики преступлений и следственные ситуации в методике расследования / Н. А. Селиванов // Соц. законность. - 1977. - № 2. - С. 56-59.

*Корнієнко М. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри адміністративної діяльності
ОВС та економічної безпеки ОДУВС
Надійшла до редакції: 01.11.2015*